

«Nu är det väl revolution på gång?» – medvirkning, medborgerskap og menneskerettigheter blant mennesker som mangler bolig.

Håvard Aaslund

førsteamanuensis

Institutt for sosialfag

OsloMet – Storbyuniversitetet

VID vitenskapelige høgskole

havard.aaslund@oslomet.no

Abstract

“The revolution is on its way now, isn’t it?” – participation, citizenship and human rights among people lacking housing

Housing is both a central human right and a prerequisite for citizenship, albeit weakly based in Norway. This article examines understandings of participation among people who lack housing. The study is based on an action research project aiming to establish a self-organized housing facility. The findings show that the participants distanced themselves from the professional understanding of participation. Various discourses about participation were prominent: a human-rights discourse, a self-help discourse, and a do-it-yourself discourse. The discourses opened for new positions and opportunities for citizenship. At the same time, the project revealed challenges with participation in the housing field.

Keywords: Participation, discourses, human rights, homelessness, collective action

Dette er en akseptert, fagfelleurdert postprint-versjon av følgende tidsskriftartikkel som er publisert i Tidsskrift for psykisk helsearbeid:
Aaslund, H. (2022). *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 19 (1), 63-74. DOI: <https://doi.org/10.18261/tph.19.1.6>

Denne versjonen er lisensiert under [Creative Commons Attribution 4.0 International \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Sammendrag

Bolig er både en sentral menneskerett og en forutsetning for medborgerskap, men svakt fundert i Norge. Denne artikkelen undersøker forståelser av medvirkning blant mennesker som mangler bolig. Studien er basert på et aksjonsforskningsprosjekt med mål om å etablere et egenorganisert botilbud. Funnene viser at deltakerne tok avstand fra den profesjonelle forståelsen av medvirkning. Ulike diskurser om medvirkning var framtrepende; en menneskerettighetsdiskurs, en selvhjelpsdiskurs og en gjør-det-selv-diskurs. Diskursene åpnet for nye posisjoner og muligheter for medborgerskap. Samtidig avdekket prosjektet utfordringer med medvirkning på boligfeltet.

Nøkkelord: medvirkning, menneskerettigheter, bostedsløshet, kollektiv handling

1 Innledning

Arnstein skrev i 1969 at medvirkning er som spinat: «no one is against it in principle because it is good for you» (1969, s. 24). I dag finnes det knapt et felt der ikke politikken understreker medvirkning (Eriksen, 2017; Feiring et al., 2017; Seim & Slettebø, 2007). Begrepet bærer lovnader om store omveltninger i tjenesteyting og makt – ikke ulikt tittelen hentet fra bob hund (1998). Samtidig er det ulike forståelser og diskurser omkring medvirkning, samt ulike modeller (Burns & Taylor, 2000; Cornwall, 2008; Pretty, 1995; Tritter & McCallum, 2006). Det er vanlig å skille mellom demokratisk orientert medvirkning, vokst fram fra sosiale bevegelser, brukerorganisasjoner og sivilsamfunn – og en mer liberalistisk orientert diskurs, basert på markedstenkning og fritt brukervalg (Beresford, 2012). Askheim har i tillegg trukket fram en tredje sosialdemokratisk variant, basert på ideen om «gjør din plikt og krev din rett» (2017, s. 143).

Diskurser om medvirkning blant marginaliserte mennesker selv og deres forståelse av aktørskap, er mindre utforsket. Forskernes definisjoner speiler tjenesteapparatets forståelser (Selseng et al., 2021), mens pasienters referanseramme for medvirkning avviker fra tjenesteyternes (Bee et al., 2018). Den neste tekstlinjen i sangen lyder: «Jag tycker at väntan börjar bli lång» (bob hund, 1998, s. spor 6). Jeg-figuren i teksten ser med andre ord ikke for seg at hen selv skal være en aktør i revolusjonen. Det er noen, ikke nærmere definerte andre, som skal stå for frigjøringen.

Den demokratisk orienterte forståelsen av medvirkning har i stor grad vært koblet til en menneskerettsdiskurs (Askheim, 2017; Beresford, 2012). Samtidig er medvirkning og menneskerettigheter uløselig knyttet til både statsborgerskap og sosialt medborgerskap. En kontrakt er ikke verdt noe hvis du ikke har noen midler for å håndheve den (Martin, 2013). Menneskerettighetene er derfor knyttet til statsborgerskapet, gjennom retten til å ha rettigheter (Arendt, 1973 [1951]). Samtidig er også mulighetene for å få sin stemme hørt knyttet til hvilken posisjon en har i tilknytning til medborgerskap (Spivak, 1996).

Denne artikkelen baserer seg på et 4-årig aksjonsforskningsprosjekt der mennesker som manglet tilfredsstillende bolig, forsøkte å etablere et egenorganisert botilbud. I ettertid av prosjektet har jeg analysert datamaterialet fra prosjektet og funnet ulike diskurser om medvirkning; en menneskerettighetsdiskurs, en selvhjelpsdiskurs og en gjør-det-selv-diskurs. I artikkelen bruker jeg teori om innramming og posisjonsteori, til å vise hvordan disse diskursene åpnet for nye posisjoner, men også skapte paradokser og nye barrierer for medvirkning. Forskningsspørsmålet er: Hvilke forståelser av medvirkning var virksomme blant deltakerne, og hvordan påvirket disse boligprosjektet?

Jeg vil først presentere et rammeverk om menneskerettigheter og medborgerskap og teori om posisjoner og innramming. Så beskriver jeg kort aksjonsforskningsprosjektet og gjør rede for metodisk innretning. Deretter presenteres resultatene og en modell over funnene, før jeg diskuterer implikasjoner for medborgerskap og menneskerettigheter.

1.1 Bolig og medvirkning i lys av menneskerettigheter og medborgerskap

Retten til bolig er en sentral menneskerettighet, og det å skape et hjem kan være en forutsetning for å bli inkludert som innbygger i et fellesskap (Andvig et al., 2013). Samtidig er retten svakt fundert i norsk lovverk, der kommunalt selvstyre trumfer rettssikkerhet (Kjellebold, 2021), og det er økt sammenblanding av velferdspolitik og migrasjonskontroll. EU-migranter og andre uten oppholdstillatelse har ikke rettigheter og telles ikke i kartlegging av bostedsløse (Dyb, 2020). Bostedsløse som har vært uten fast bolig registreres også som utvandret etter 2 år (Lønning, 2019).

Medborgerskap kan beskrives som «the right to have rights» (Arendt, 1973, s. 297; Goldman, 1979). Arendt mener menneskerettighetsideen baserer seg på en feiloppfatning om en menneskelig natur som rettighetene umiddelbart springer ut fra. I praksis er imidlertid

mennesker uten nasjonale myndigheter, også uten rettigheter. Mennesker som er fratatt statsborgerskapet formelt eller funksjonelt er ikke lenger del av et politisk fellesskap. Da er det ikke rettigheter som holder de i live, men veldedighet. Uten et sted å høre til, er ens oppfatninger irrelevante og ens handlinger ineffektive. Retten til å ha rettigheter innebærer å tilhøre et organisert fellesskap der man blir vurdert ut fra ens handlinger og oppfatninger, ikke ens identitet (Arendt, 1973). Arendts perspektiv var knyttet primært til flyktninger og nasjonale minoriteter. I vår tid kan denne typen rettighetsløshet også ramme rettigheter truet av nyliberal markedsfundamentalisme i offentlige institusjoner (DeGooyer et al., 2018).

Ranciè (2015) mener dette illustrerer et paradoks: Menneskerettighetene er enten hule eller selvinnlysende. I hans perspektiv er dette en effekt av «consensus», som innebærer at det politiske rommet krymper. Menneskerettighetene blir ubrukelige, hvis de bare angår mennesker som ikke har andre rettigheter gjennom statsborgerskap. «When rights are no use, then just like charitable persons do with their old clothing, they are given to the poor» (Ranciè, 2015, s. 80). Det blir andre mennesker som må hevde rettighetene for deg. For å bli betraktet som å være en stemme, ikke kun å være støy, må mennesket bli sett som et politisk subjekt. Likhet er verken målet eller utgangspunktet for Ranciè, men en forutsetning. Dersom mennesker handler som om de hadde like rettigheter og rett til å bli hørt, kan dette gi opphav til muligheter for subjektivering (Ranciè, 2015). Rettigheter blir dermed ikke noe man har, men noe man arrangerer, avhengig av ulike politiske og kulturelle kontekster. I motsatt fall kan menneskerettigheter oppfattes som ferdig implementert, eller noe som bare gjelder mennesker i andre land. Dermed begrenses mulighetene for subjektivering og muligheten til å basere kollektive handlinger på menneskerettigheter. Spørsmålet blir hvilke muligheter for politisk subjektivering ulike diskurser åpner for – hvilken innramming og hvilke posisjoner de muliggjør.

1.2 Betydningen av posisjonering og innramming i medvirkningsprosesser

Sammenhenger mellom språk, identitet og aktiv deltakelse kan forstås gjennom begrepene «posisjon» og «posisjonering» slik de er utviklet av Davies og Harré (1990). Posisjonering er et redskap for å forstå posisjoner som prosessuelle relasjoner som konstituerer interaksjon med andre. Det kan forstås som en diskursiv konstruksjon av fortellinger om seg selv og andre, som brukes for å konstruere individets handlinger på en måte som gir mening for både personen selv og andre. Deltakerne som samhandler kan innta ulike posisjoner, posisjonere andre, og ikke minst selv bli posisjonert i denne interaksjonen. Samtidig kan den posisjonerte

besvare eller motsette seg slike posisjoner (Davies & Harré, 1990). Goffman bruker begrepet innramming. Innramming forstås som et skjema for fortolkning som organiserer erfaringer, skaper mening og danner grunnlag for å veilede hvilke handlinger som skal gjennomføres (Goffman, 1974). Det å innta en posisjon, eller å bli posisjonert, kan i sin tur tilrettelegge for subjektiveringsprosesser og opplevelse av aktørskap. Noen posisjoner innebærer å se seg selv som en person med rett og muligheter til aktiv handling, mens andre posisjoner fratår slike muligheter (Natland & Malmberg-Heimonen, 2014).

Kollektive handlinger vil konstrueres i politiske og kontekstuelle klimaer og er avhengige av politiske muligheter, ressurser, allierte, kollektive identiteter og diskursive felt (Snow et al., 2005). Aktørenes meningsarbeid kan ses som kollektiv innramming. Innrammingen forenkler verden på en måte som er intendert til å mobilisere følgere, tiltrekke seg tilskuere og demobilisere motstandere. Dermed inspirerer og legitimerer innrammingen aktivitetene til organisasjonene. Innrammingen er en integrert del av de kollektive prosessene der identitet, siktemål og fokus blir avgrenset. Den omfatter både diagnostiske innramminger – problemdefinisjonen – og prognostiske innramminger om løsninger og strategiske beslutninger (Benford & Snow, 2000).

2 Metodisk innretning: aksjonsforskning og etterfølgende analyse

Deltakende aksjonsforskning (PAR) egnet seg godt til å utforske mulighetsrommet for disse nye posisjonene og diskursene. PAR baserer seg på en vekselvirkning mellom handling og refleksjon. Derfor passer PAR til å undersøke muligheter for endring og innovasjon siden både aksjonen og kunnskapsproduksjonen gjøres i samarbeid mellom alle deltakerne (Eikeland, 2012). Vi prøvde ut muligheten for å etablere et selvstyrt hus og reflekterte over erfaringene sammen. Dermed oppdaget vi barrierer og utfordringer som vi ikke ville funnet med tradisjonelle forskningsmetoder. Verken jeg som forsker eller deltakerne hadde monopol på sannheten.

2.1 Prosjekt og deltakere

Prosjektet ble iverksatt av kvinnelige gjester på en akuttoppovernatting. I samarbeid med en frivillig organisasjon utviklet de et selvstyrt boligkompleks for vanskeligstilte og bedrifter som skulle sikre deltakerne ordinært arbeid og inntekt. Målet var både materiell endring og anerkjennelse som medborgere. Aksjonen og forskningen var et samarbeid mellom

forfatteren, deltakerne og ansatte i organisasjonen. Sammen utarbeidet vi forskningsinteresser og metoder, gjennomførte den praktiske utprøvingen og tolket funn og erfaringer. Disse ledet igjen til ny handling og kunnskap om egenorganisering. Til sammen var 55 personer tilknyttet prosjektet enten som arbeidstaker eller leietaker, 22 kvinner og 33 menn. Av disse hadde 16 utenlandsk bakgrunn. Flesteparten var over 35 år og enslige. Om lag 2/3 hadde bakgrunn med problematiske forhold til rusmidler. De aller fleste ville blitt karakterisert som bostedsløse før deltakelsen, selv om de selv ikke kjente seg igjen i denne kategorien. Syv av ti levde under EUs mål for risiko for fattigdom som er 60 prosent av medianinntekt.

2.2 Dataproduksjon

Dataene i forskningsprosjektet som helhet innbefatter både muntlige og skriftlige kilder og er samprodusert gjennom fire års deltakelse i prosjektet. Størsteparten av data består av feltnotater skrevet ned underveis eller i etterkant av ulike møter eller arbeid og sosiale tilstelninger. Deler av materialet, som møtereferater og personlige beretninger, er skrevet ned av deltakerne. Tabell 1 gir en oversikt over datamaterialet. Denne artikkelen baserer seg i hovedsak på feltnotater, dokumenter og intervjuer gjort i oppstartsfasen i 2015 og 2016, møtereferater og notater fra refleksjonsmøter og samarbeid fra perioden 2017 til 2018 og feltnotater fra siste halvdel av 2018. For en mer utførlig diskusjon av prosjektets framvekst og dataproduksjon se Aaslund (2021).

Tabell 1: Datakilder

Kilde	Tidspunkt	Omfang	Tema
Feltnotater	2014–2018	Ca. 700 sider	Samarbeid, møter, deltakelse i arbeid/dugnad, oppsummeringer, refleksjonsmøter
Individuelle intervjuer	2016–2017 (NGO 2018)	10 beboere 5 prosjektansatte 3 NGO ansatte	Forventninger, motivasjon, erfaringer fra tidligere, erfaringer med å være med
Refleksjonsgrupper	2017–2018	3 (15 deltakere)	Vurdering av resultater Språk og stigmatisering Representasjon i media
Dokumenter	2015–2018	Ca. 200 sider	Prosjektsøknad Prosjektbeskrivelse

Survey	2018	18 svar av 55 mulige	Møtereferater Facebookgrupper Webside Sakspapirer fra Plan- og bygningsetaten Bakgrunnsvariabler Erfaringer med å delta Utbytte
---------------	------	----------------------	---

2.3 Dataanalyse

Deltakerne og jeg har analysert data sammen i takt med den pågående aksjonen og diskusjoner om strategier underveis (jf. Glassman & Erdem, 2014). Jeg leverte mine speilinger av prosjektets praksis og rammer i møter, refleksjonsgrupper og evalueringer. Dette kan ses som å være et redskap for prosjektets selvrefleksjon (Kildedal & Laursen, 2012). Refleksjonsarbeidet hadde ulike typer mål. Noen ganger var det knyttet til en praktisk utfordring, andre ganger var det temaer som opptok deltakernes posisjon i samfunnet. Enkelte analyser hadde også til formål å formidle resultater til organisasjonen, med håp om at prosjektet skulle videreføres. Analysene avdekket muligheter som ble tatt i bruk og barrierer som ble forsøkt omgått i det videre arbeidet. Til denne artikkelen har jeg i ettertid analysert materialet tematisk (jf. Braun & Clarke, 2006) for å utforske diskurser om medvirkning blant deltakerne selv. Analysefokuset har vært hvordan diskurser og kommunikasjon ble brukt for å styrke eller svekke sosiale relasjoner og posisjoner (Gee, 2004).

2.4 Forskningsetikk

Forskningsprosjektet ble godkjent av Norsk senter for forskningsdata. Forskningsetisk stiller PAR spesielle krav til hvordan en håndterer uenighet (Seim, 2006). Vi skrev en samarbeidskontrakt for å avklare dette. Alle informanter har gitt informert samtykke til deltakelse i studien og er anonymisert. I PAR er forskeren også forpliktet til at forskningen skal komme aksjonen til gode. Å gjøre nye analyser i etterkant og alene, kan utfordre PARs

verdier. Jeg har forsøkt å holde meg tett på temaer som deltakerne var opptatt av, og håpet er at funnene kan komme senere aksjoner til gode.

3 Resultater: 4 diskurser om medvirkning

Analysene avdekket fire diskurser om medvirkning i materialet som vist i tabell 2. Den ene forstås som en hegemonisk diskurs, som deltakerne markerte opposisjon til og ønsket å kvitte seg med. De tre andre diskursene markerer ulike problemforståelser, posisjoner og løsninger.

Tabell 2: Kollektiv innramming

	Hegemoni	Motstand		
Diskurs	«Det sosialfaglige språket» (bruker-medvirkning)	«Gjør det selv» (sosialt entreprenørskap)	Anti-diskriminerende (menneskeretter)	Selvhjelp (NA)
Mennesker med problemer	Er annerledes	Har potensiale og ressurser	Er like; mennesker med sosiale rettigheter	Er avhengige
Problem-definisjon	Mangel på ferdigheter og kompetanse	Tjenestene svikter de fattige	Bekjempe diskriminering	Overvinne avhengighet
Behov/formål	Kvalifisering og aktivering til arbeid	Å bli sett og få muligheter (bolig og arbeid)	Universelle rettigheter, politisk mobilisering	Fellesskap, tilfriskning og avhold
Kunnskaps-base	Sosial (assimilering)	Sosial (integrering)	Helse/jus	Ideologi, helse
Makt-perspektiv	Makt over, ovenfra og ned	Makt med, samarbeidende	Makt over, nedenfra og opp	Makt til, nedenfra og opp
Endrings-enhet	Individet	Gruppe/samfunn	Samfunnet	Gruppe/individ
Offentlig identitet	Bruker	Innovatør, entreprenør	Aktivist, talsperson	Rusavhengig, veileder
«Vi»-forståelse knyttet til	«Vi er institusjonalisert»	«Vi kan få det til»	«Ikke noe om oss uten oss»	«Vi er maktesløse»

kollektiv identitet				
---------------------	--	--	--	--

3.1 «Det sosialfaglige språket»

Den hegemoniske diskursen ble av deltakerne kalt «det sosialfaglige språket». Dette var en institusjonalisert diskurs som tildelte tid, sted og temaer for deltakelsen. Deltakelse ble forstått som en individuell utviklingsprosess med mål om kvalifisering og aktivisering. Denne diskursen er ikke en representasjon av noen av deltakernes faktiske oppfatning. Det er en beskrivelse av hvordan deltakerne konstruerte motparten sin og følte seg posisjonert. En av deltakerne beskrev et møte med en saksbehandler i forbindelse med inngåelse av husleiekontrakt: «Til sist ringte hun rett til [prosjektleder] og sa: ‘Det er jo ikke vanlige folk som bor i [adresse]. Det er jo sånne folk’». «Det sosialfaglige språket» kategoriserte deltakerne som «problem» og «institusjonaliserte» og formidlet mistro til at deltakerne kunne lykkes med et selvstyrt prosjekt. Dette opplevde de som en barriere for egen deltakelse og oppnåelse av prosjektets mål. Med uttrykket «det sosialfaglige språket» mente de strukturer innenfor hjelpeapparatet som de opplevde posisjonerte dem som passive klienter; «brukere» og «rusavhengige», til tross for sjargongen om medvirkning. Refleksjonen satte i gang en diskursiv forhandling og «motdiskurser» omkring identitet og kapasitet til å handle. Innramming kan preges av både ideologier og diskursive felt (Benford & Snow, 2000). I utviklingen av en alternativ innramming hentet deltakerne inspirasjon og egenerfaring fra entreprenørskap, skadereduksjon og selvhjelpsaktivitet, for å utfordre «det sosialfaglige språket».

3.2 «Gjør-det-selv»

Gjør-det-selv-diskursen vektla ressursene og potensialet hos deltakerne, samarbeid og individualitet og kritiserte tjenesteapparatet for å svikte de vanskeligstilte. Den var formet av initiativtakerne og bygget særlig på de første kvinnenes egne erfaringer med «learning-by-doing» og den lange prosessen for å få gehør for prosjektet. En av kvinne beskrev det sånn: «Altså, vi har jo startet et vaskefirma uten forkunnskap. Vi har bare gjort det. (...) Veien blir på en måte til mens du går. Og nå er utfordringen å regne ut, hvor mye skal folk betale og sånn og sånn, ikke sant!» «Gjør det selv»-diskursen ble en sentral del av fortellingen om

hvordan prosjektet oppsto og hva det skulle bli til. Den ga også muligheter for deltakerne til å posisjonere seg som entreprenører og gründere. Dette åpnet for andre forståelser av egen identitet og handlingsrom enn den fastlåste posisjonen som «bostedsløs» eller «rusavhengig». «Sosialt entreprenørskap» ble også et av stikkordene som muliggjorde at organisasjonens styre vedtok å støtte prosjektet og preget innholdet i prosjektbeskrivelsen. Den var forenelig med frivillige organisasjoners interesse for sosialt entreprenørskap, bærekraft og innovasjon (Loga, 2018).

3.3 Anti-diskriminering

Idéer om antidiskriminerende arbeid, menneskerettigheter og sosial rettferdighet var også tydelige i planleggingsfasen av prosjektet. Menneskerettighetsdiskursen siktet mot å bekjempe diskriminering ved å vektlegge sosial rettferdighet, universalitet og mobilisering på strukturelt nivå. En deltaker uttrykte: «Det er jo ikke så mange som har tru på det at en gjeng rusmisbrukere (sic!) skal bo sammen (...) og klare det. Det er jo litt der problemet ligger og, i at man kaller dem rusavhengige, (...) man vil jo helst være en medborger.» Disse idéene var særlig representert ved brukerorganisasjonene som deltok i planlegging og enkelte deltakere med bakgrunn fra skadereduksjonsbevegelsen, som kom til underveis. Dette kan betegnes som en anti-diskriminerende diskurs. Den preget flere av hovedpoengene i prosjektbeskrivelsen, som at beboerne skulle få ordinære husleiekontrakter, at bygget skulle reguleres som boligbygg og at det ikke skulle være noen terapi eller ettervern på huset. En av deltakerne fortalte om utfordringer med diskriminering: «Rusen kommer fram hele tiden når jeg prøver å skaffe jobb. Jeg har prøvd begge deler. Det ble ikke noe jobb av det. Men jeg fikk kred fordi jeg sa det. Det med stoff. Men jeg fikk ikke noe jobb.»

3.4 Selvhjelp

Selvhjelpsdiskursen vektla tilfriskning og gjensidig hjelp på gruppenivå, erfaringskunnskap og baserte seg på en forståelse inspirert av Anonyme Narkomane (NA). Denne diskursen var særlig tydelig blant deltakere som kom fra institusjonsbehandling. De var mer orientert mot selvhjelp og åpnet for å forstå deltakelse i prosjektet som en endringsprosess til videre rusfrihet: «I NA er det enkelt. Det er sted for de som har et ønske om å holde seg rusfrie. Alt du trenger er et ønske. Og det er et ord du kan eie. Du kan ta en beslutning om det. Det er ikke noen andre. Når nykommere er med så tenker de hvem er de som styrer NA (...). Nei, det er deg det, og meg og vi er helt like. Jeg har bare vært på flere møter enn deg. (...) Jeg tenker at

jeg har troen på at vi kan bli en ressurs, og hjelpe andre i form av arbeid da. At vi har en samfunnsnytte. Og at vi føler en plass i samfunnet. Jeg vet ikke det generelle stigmaet, men vårt stigma vil jo bli mye mindre. Vår inngangsport til normalitet. Å komme inn som noen som kan noe og kan hjelpe vanlige mennesker med noe. Det er jo helt fantastisk!»

3.5 Muligheter og begrensninger i motdiskursene

Til grunn for disse diskursene lå ulike forståelser av hvilket «Vi» innrammingen omfattet. Var det mennesker med ressurser, medborgere med rettigheter eller mennesker med avhengighet? Både «gjør-det-selv»-diskursen og den anti-diskriminerende diskursen vektla at hjelpeapparatet holdt mennesker tilbake istedenfor å hjelpe dem videre, mens selvhjelpsdiskursen var mer opptatt av å skape et alternativ. Der den anti-diskriminerende diskursen vektla kamp for sosial rettferdighet gjennom politisk påvirkning, var representantene for «gjør-det-selv»-diskursen mer ressurs- og samarbeidsorientert. De ville påvirke til sosial endring gjennom å vise hvilket potensial og hvilke ressurser som fantes blant mennesker som manglet bolig. Tross innbyrdes motsetninger og ideologiske ulikheter ble diskursene brukt om hverandre. Deltakerne satte språk og identitet på dagsorden, som nedfelte seg i konkrete innramminger. Disse bidro til at deltakerne fikk et større repertoar over mulige subjektposisjoner å plassere seg i, enn andres vurderinger av dem som kun «bostedsløs» eller «rusavhengig». For utviklingen av huset og arbeidsplassene, hadde diskursene ulike strategiske fordeler. For eksempel var den anti-diskriminerende diskursen viktig for å få ordinære leiekontrakter og ryddige arbeidsforhold. Den samme diskursen var vanskelig å kombinere med framvoksende ønsker om å ha regler mot rus på huset og samtidig følge husleielovens regler for leiekontrakter. I tillegg førte den til barrierer i hjelpeapparatet. Nav-kontoret i bydelen ønsket ikke å tilby tjenester til beboerne selv om de var bostedsregistrert der. Prosjektdeltakernes ønske om at beboerne skulle være folkeregistrert og ha ordinære rettigheter som leietakere, var også et hinder for å være kvalifisert for kommunal bolig.

Når det gjelder «gjør-det selv»-diskursen, la den til grunn et prosjekt med høye ambisjoner om selvberging og økonomisk inntjening. I tråd med tidligere forskning (Andersen, 2018), veide imidlertid økonomiske aspekter tyngre enn de sosiale for organisasjonen. Denne brukte nettopp manglende inntjening fra de sosiale entreprenørskapene som et av argumentene for å legge ned prosjektet.

Selvhjelpsdiskursen viste seg å være viktig for mange av de mest sentrale deltakerne som tok styreverv, der betydningen av egne erfaringer og kompetanse ble viktig for deres posisjoner i møte med nye søkere og for hvordan beboerstyret skulle håndheve husreglene. Men selvhjelpsdiskursen hadde også utilsiktede konsekvenser. Da prosjektet ble nedlagt, uttalte flere beboere at dette var en situasjon de måtte akseptere: «Dette har jeg lært av NA. Man må akseptere det man ikke kan forandre. Før ville jeg flydd i flint, eller kanskje gått ut og ruset meg.» Holdningen sammenfaller med en grunnleggende idé innen NA – at man skal arbeide for å endre det som kan endres og akseptere at det er noen forhold man ikke kan endre. I denne konteksten førte det imidlertid til manglende mobilisering av motstand mot avgjørelsen.

4. Diskusjon

Motsetningen mellom hvordan deltakerne oppfattet «det sosialfaglige språket» og de tre motdiskursene er i tråd med tidligere funn om avvik mellom tjenestebyteres og tjenestemottakeres referanseramme for medvirkning (Bee et al., 2018). Samtidig viser funnene til ulike og til dels motstridende diskurser i prosjektet, at de enkelte diskursene kunne kobles både til seire og nederlag. Dette kan forstås i lys av idéer om medborgerskap og kollektiv mobilisering.

4.1 Medvirkningsdiskurser og realisering av medborgerskap

Medvirkningsdiskursene samsvarer i liten grad med diskurser om medvirkning slik de er presentert i politikk og teori (Askheim, 2017; Beresford, 2012). Basert på henholdsvis menneskerettigheter, entreprenørskap og selvhjelp, kan de ses på som ulike veier for å realisere medborgerskap. I Arendts perspektiv innebærer dette å få muligheten til å delta i et fellesskap og bli vurdert basert på sine handlinger og holdninger (1973). Å være entreprenør, aktivist eller selvhjelpsagent var posisjoner som åpnet for å bli vurdert på denne måten, men det var ikke tilstrekkelig. Bostedsregistrering var også nøkkelen til medborgerskapet. For noen av deltakerne var dette hemmet av mangel på lovlig opphold og arbeidstillatelse. For andre var retten til rettigheter knyttet til legitim stedstillhørighet i kommunen, eksistensen av en bostedsadresse og en vurdering av hva slags folk man var. Dette illustrerer Arendts (1973) poeng om menneskerettigheter som enten tomme eller tautologiske. Retten til bolig var for de som allerede hadde en bolig. Menneskerettighetsdiskursen var dermed ikke nok, uten en diskurs som åpnet for at deltakerne var mennesker. Selvhjelpsdiskursen var viktig for

prosjektets interne suksess, men den grunnleggende apolitiske ideologien åpnet ikke for å posisjonere deltakerne som politiske subjekter. Det som åpnet posisjonen som medborger var entreprenørskaps-diskursen. Først når omverdenen så på deltakerne som innovatører og entreprenører – gründere – ble de vurdert utelukkende basert på deres handlinger. Identiteten som «bostedsløs» kan forstås som den rake motsetningen til entreprenørsubjektet «homo economicus»; en refleksiv, rasjonell individuell konsument i senmoderniteten (Farrugia, 2010). Men identiteten innebærer kommodifisering av menneskene som organisasjonen skal hjelpe og individualisering av hjelpen (Scullion et al., 2015). Bostedsløse må framstille seg selv som aktive, autonome og ansvarlige entreprenører for å få tilgang til omsorg og medborgerskap (Woolford & Nelund, 2013). Det blir dermed et nyliberalt medborgerskap som er nøkkelen til aktørskap og posisjon som menneske og medborger. Kollektive perspektiver kan utfordre en slik smal forståelse av medvirkning.

4.2 Medvirkningsdiskurser og mobilisering til kollektiv handling

Kollektive handlinger har som oftest mål knyttet til både rettigheter, materielle krav og til identitetspolitiske mål (Calhoun, 1995). Arbeidet med å endre negative oppfatninger om mennesker i marginale situasjoner, kan ses som et forsøk på å endre gruppens offentlige identitet. Dette arbeidet var nødvendig for å oppnå de posisjonene deltakerne trengte for å realisere aksjonen i prosjektet. Deltakerne mobiliserte for å innta en posisjon å bli hørt fra, lov til å snakke og til å innta de rollene som krevdes for å realisere huset. Posisjonene innebar å fremme interessene deres som offentlige anliggender og samfunnsmessige problemer eller konflikter, snare enn private vanskeligheter (Emerson & Messinger, 2014; Gubrium et al., 2016; Habermas, 1987). I denne situasjonen kan diskursene forstås som kollektiv innramming (Benford & Snow, 2000). De ulike diskursene åpnet for å mobilisere ulike grupper følgere og å peke på problemer på ulike nivåer. Såkalt «nye sosiale bevegelser» retter kravene sine både til staten og til sivilsamfunnet (Melucci, 1996). Nødvendigheten av dette kan komme av økt desentralisering av makt og tjenester til markedet og tredje sektor (Andreassen, 2006). Når velferdsstaten spres til lokalt tjenesteapparat, forvitrer det sosiale medborgerskapet (Andreotti & Mingione, 2016). Da er det ikke lenger statsborgerskapet som utløser retten til å ha rettigheter, men ulike regionale tilknytninger, i noen tilfeller helt ned på bydelsnivå (Statistisk sentralbyrå (SSB), 2021). Dette krever også at forståelsene av medvirkning må peke mot ulike nivåer og sektorer, slik de ulike diskursene gjorde. Faren ved en slik tilnærming er at det kan føre til at konflikter innkapsles, eksperter overtar og opposisjonelle tildeles en plass for

medvirkning. De som er til overs, blir oppfattet som støy. Dette kaller Rancière konsensus (2015). Motdiskursene forstyrret denne konsensusen, når deltakerne handlet som om de hadde rettigheter de ikke hadde. Når de overlot til andre å hevde rettighetene sine, forsvant forstyrrelsen og dermed også det politiske subjektet bak rettighetene.

5 Konklusjon

Artikkelen har vist ulike diskurser om medvirkning blant marginaliserte og hvordan disse innebærer både muligheter og barrierer for å realisere rettigheter gjennom kollektive handlinger. Hvis menneskerettigheter er rettighetene til de som ikke har rettigheter, er det gjennom det at subjekter hevder rettighetene at de kan realiseres i arbeid med bostedsløshet, rus og psykisk helse. Hvis ikke kan ventetiden bli lang.

Referanser

Andersen, L. L. (2018). Neoliberal drivers in hybrid civil society organisations: Critical readings of civicness and social entrepreneurship. I M. Kamali & J. H. Jönsson (Red.), *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work* (s. 43-52). Routledge

Andreassen, T. A. (2006). Tilleggsdemokratiets betydning – om den parlamentariske styringskjedens utilstrekkelighet i velferdsstaten. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 47(3), 439–448. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-291X-2006-03-06>

Andreotti, A. & Mingione, E. (2016). Local welfare systems in Europe and the economic crisis. *European Urban and Regional Studies*, 23(3), 252–266. <https://doi.org/10.1177/0969776414557191>

Andvig, E., Lyberg, A., Karlsson, B. & Borg, M. (2013). Et anstendig liv: Erfaringer med å skape et hjem for personer med rus- og psykiske helseproblemer. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 10(2), 160–168. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3010-2013-02-07>

Arendt, H. (1973 [1951]). *The Origins of Totalitarianism* [Kindle reader versjon]. <http://www.amazon.com>

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>

Askheim, O. P. (2017). Brukermedvirkningsdiskurser i den norske velferdspolitikken. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 20(2), 134–149. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2017-02-03>

Bee, P., Price, O., Baker, J. & Lovell, K. (2015). Systematic synthesis of barriers and facilitators to service user-led care planning. *British Journal of Psychiatry*, 207(2), 104–114. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.114.152447>

Benford, R. D. & Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 611–639. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.611>

Beresford, P. (2012). The theory and philosophy behind user involvement. I P. Beresford & S. Carr (Red.), *Social care, service users and user involvement* (s. 21–36). Jessica Kingley.

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

Burns, D. & Taylor, M. (2000). *Auditing community participation*. Policy Press.

Calhoun, C. J. (1995). Social Theory and the Politics of Identity. I C. J. Calhoun (Red.), *Critical social theory: Culture, history, and the challenge of difference* (s. 9–36). Blackwell Publishers.

Cornwall, A. (2008). Unpacking ‘Participation’: models, meanings and practices. *Community Development Journal*, 43(3), 269–283. <https://doi.org/10.1093/cdj/bsn010>

Davies, B. & Harré, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the theory of social behaviour*, 20(1), 43–63.

DeGooyer, S., Hunt, A., Maxwell, L. & Moyn, S. (2018). *The right to have rights* [Kindle reader versjon]. <http://www.amazon.com>

Dyb, E. (2020). *Bostedsløs: Politikk og praksis*. Gyldendal.

Eikeland, O. (2012). Action research: Applied research, intervention research, collaborative research, practitioner research, or praxis research? *International Journal of Action Research*, 8(1), 9–44. http://dx.doi.org/10.1688/1861-9916_IJAR_2012_01_Eikeland

Emerson, R. M. & Messinger, S. L. (2014). The Micro-Politics of Trouble. *Social Problems*, 25(2), 121–134. <https://doi.org/10.2307/800289>

Eriksen, R. E. (2017). Brukermedvirkning i bo-oppfølging. Et spenningsfelt mellom å yte omsorg og å bidra til systematiske endringsprosesser. *Fontene forskning* 10, 43–55. <https://fonteneforskning.no/pdf-15.55948.0.3.d4682a194f>

Farrugia, D. (2010). The symbolic burden of homelessness: Towards a theory of youth homelessness as embodied subjectivity. *Journal of Sociology*, 47(1), 71–87. <https://doi.org/10.1177/1440783310380989>

Feiring, M., Heiaas, I. & Koren Solvang, P. (2017). Fra deltakelse til brukermedvirkning i helseforskning. I M. Feiring, I. R. Knutsen, T. I. Juritzen & K. Larsen (Red.), *Kritiske perspektiver i helsefagene: Utdanning, yrkespraksis og forskning* (s. 281–308). Cappelen Damm Akademisk.

Gee, J. P. (2004). *An introduction to discourse analysis: Theory and method*. Routledge.

Glassman, M. & Erdem, G. (2014). Participatory Action Research and Its Meanings: Vivencia, Praxis, Conscientization. *Adult Education Quarterly*, 64(3), 206–221. <https://doi.org/10.1177/0741713614523667>

Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Northeastern University Press.

Goldman, E. (1979 [1933]). *A Woman without a Country*. Cienfuegos Press.

Gubrium, J. F., Andreassen, T. A. & Solvang, P. K. (2016). *Reimagining the human service relationship*. Columbia University Press.

Habermas, J. (1987). *Knowledge and human interests*. Polity Press.

hund, b. (1998). Nu är det väl revolution på gång? [Innspilt av bob hund]. På *Jag rear ut min själ! Allt skal bort!!!* [CD]. Silence Records.

Kildedal, K. & Laursen, E. (2012). Professionsudvikling – udvikling av professionel praksis gennem aktionsforskning. I G. Duus, M. Husted, K. Kildedal, E. Laursen & D. Tofteng (Red.), *Aktionsforskning* (s. 81–95). Samfundslitteratur.

Kjellehold, A. (2021). Retten til bolig for vanskeligstilte – statlige mål og kommunalt selvstyre. I A. Solstad (Red.), *Boligsosialt arbeid*. Universitetsforlaget.

Loga, J. (2018). Sivilsamfunnets roller i velferdsstatens omstilling. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 2(1), 58–73. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2018-01-05>

Lønning, P. (2019, 14. juli). De hjemløse som forsvinner fra systemet. *abcnyheter*. <https://www.abcnyheter.no/helse-og-livsstil/livet/2019/07/14/195592475/de-hjemlose-som-forsvinner-fra-systemet>

Martin, W. (2013). Antinomies of Autonomy: German Idealism and English Mental Health Law. *International Yearbook of German Idealism*, 9(2011), 191–213.

Melucci, A. (1996). *Challenging codes: Collective action in the information age*. Cambridge University Press.

Natland, S. & Malmberg-Heimonen, I. (2014). A study of coordinator positionings in family group conferences. *Nordic Social Work Research*, 4(2), 158–172. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2013.826142>

Pretty, J. (1995). The many interpretations of participation. *Focus*, 16(4), 4–5.

Rancière, J. (2015). *Dissensus: On politics and aesthetics*. Bloomsbury Publishing.

Scullion, L., Somerville, P., Brown, P. & Morris, G. (2015). Changing homelessness services: revanchism, 'professionalisation' and resistance. *Health Soc Care Community*, 23(4), 419–427.

Seim, S. (2006). *Egenorganisering blant fattige : en studie av initiativ, mobilisering og betydning av Fattighuset* [Doktoravhandling]. Göteborgs Universitet.

Seim, S. & Slettebø, T. (2007). *Brukermedvirkning i barnevernet*. Universitetsforlaget.

Selseng, L. B., Follevåg, B.-M., & Aaslund, H. (2021). How People with Lived Experiences of Substance Use Understand and Experience User Involvement in Substance Use Care: A Synthesis of Qualitative Studies. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 18(19), 10219. <https://doi.org/10.3390/ijerph181910219>

Snow, D. A., Soule, S. A. & Cress, D. M. (2005). Identifying the precipitants of homeless protest across 17 US cities, 1980 to 1990. *Social Forces*, 83(3), 1183–1210. <https://doi.org/10.1353/sof.2005.0048>

Spivak, G. C. (1996). Subaltern Talk: Interview with the editors (1993–1994). I D. Landry & G. Maclean (Red.), *The Spivak Reader*. Routledge.

Statistisk sentralbyrå (SSB) (2021). Kommunalt disponerte boliger, bydeler. *Statistikkbanken* <https://www.ssb.no/statbank/table/13203/tableViewLayout1/>

Tritter, J. Q. & McCallum, A. (2006). The snakes and ladders of user involvement: Moving beyond Arnstein. *Health Policy*, 76(2), 156–168. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2005.05.008>

Woolford, A. & Nelund, A. (2013). The Responsibilities of the Poor: Performing Neoliberal Citizenship within the Bureaucratic Field. *Social Service Review*, 87(2), 292–318.

Aaslund, H. (2021). *Egenorganisering blant husløse: Et aksjonsforskningsprosjekt om identitet og ressursmobilisering* [Doktorgradsavhandling]. OsloMet - Storbyuniversitetet. <https://skriftserien.oslomet.no/index.php/skriftserien/article/view/739/596>